

KUR'AN'DA ZAMAN KAVRAMI - The Concept of Time in the Holy Qur'an -

Ayşe Ünal Çil

Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi

“Düşünülebilen bütün trajediler sadece zamanın akışından meydana gelir.”

Simone, Weil

Abstract *The concept of time has historically been questioned by two distinct and contradictory humane tendency. To Russell, from the collaboration and contradistinction of these two distinct tendencies emerges metaphysics. So its barely possible to tackle time from one facet. And the Holy Qur'an doesn't leave this effort of humankind of embracing the cosmos through time's analysis unattended. By giving time to the very command of man the Holy Qur'an paves the way of solving this metaphysical enigma.*

Key Words: *Time in the Holy Qur'an, time and creation.*

İnsan doğumundan ölümüne kadar varoluşunu gerçekleştirme yolunda çeşitli sorularla yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Zaman kavramının ne olduğu sorusu da bunların en önemlilerinden biridir. Muhammed İkbâl'in konferanslarında sıkça zaman kavramına değinmiş olması dolayısıyla bu çalışmaya yöneldim. İkbâl, bu konferanslarda “*Dehr* Allah'tır“ hadisine sıkça değinerek büyük önem atfetmiştir. O halde zamanın Kur'an-ı Kerim'de nasıl ele alındığı bu bakımdan önemli hale gelmektedir.

Gaston Bachelard'a göre “zamanı düşünmek her metafiziğin ilk görevidir.“ Öyleyse nedir zaman? Öncelikle zamanla ilgili olarak bilim tarihine ve düşünce ve kültür dünyasına kısa bir şekilde göz atarak bir tanımla girişimizi yapalım.

Zaman (Yunanca: Khronos, Latince: Tempus, Almanca: Zeit, İngilizce: Time) fizik, felsefe, tarih, biyoloji gibi birçok bilim dalında hatta bütün bilim dallarında kullanılan bir kavramdır. Zamanı tanımlamak felsefenin en güç sorunlarından biridir. Fakat zaman kendini öncelikle fiziki alanda kabul ettirir. Böylece fizikte incelenen zaman kavramının içeriği diğer alanları da etkilemektedir. Yirminci yüzyılda ise mutlak uzay ve zaman kavramlarının fiziğin ve daha genel olarak felsefenin egemenliğinden kurtulup izafileşmesi, bilimsel düşüncede gerçek bir devrimdir.¹ İlk olarak “1905'te Einstein'ın açıkladığı özel görecelik teorisi ile zamanın mutlak ve evrensel olduğu inancı yara aldı.“² Paul Davies'e göre Einstein, zamanın gerçekte

¹ Cumhuriyet ansiklopedisi, c. 4, s. 1225.

² Davies, Paul. Tanrı ve Yeni Fizik, (Çev. Murat Temelli), İm Yay. 2. Baskı, İst. 1995, s. 234.

esnek olduğunu ve hareket yüzünden gerilebileceğini ve bükülebileceğini kanıtlamıştır. Her gözlemci kendi kişisel zaman cetvelini yanında taşır ve o, genellikle başka birininkiyle uyuşmaz. Zaman dinamiktir. Genişleyebiliyor ve bükülebiliyor, eğilebiliyor. Zamanın bu bükülebilirliği bazı insanların ötekilerden daha hızlı hareket etmesine imkân vermektedir.³

Yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden birisi olan Muhammed İkbâl'e göre "zaman problemi her dönemde şu iki sebepten dolayı İslam düşünür ve mutasavvıflarının dikkatini çekmiştir. Birincisi, Kuran-ı Kerim'e göre gece ve gündüzün nöbetleşerek değişmesi, Allah'ın en büyük işaretlerindedir. İkincisi ise bir Hadis-i Şerif'te buyurulduğu gibi Hz. Peygamber'in Zat-ı İlahi'yi 'Dehr' (yani zaman) ile aynı tutmasıdır. Böylece İkbâl'e göre Eş'ariler ilk olarak zaman gerçeğine felsefe açısından bakmaya yönelmişlerdir. O'na göre Newton gibi Eş'ariler de zamana (harici) objektif bir bakış açısıyla yaklaştıkları için zamanın gerçek niteliğini ancak kısmen anlamışlardır. Takip edilmesi gereken en doğru yol, İkbâl'e göre, gerçek zamanı ortaya koyacak yegâne vasıta olan şuur tecrübemizin dikkatli bir ruhi tahlilidir."⁴ İkbâl sufi şair İraki'nin görüşünü temel almaktadır. "İraki'ye göre zaman dereceleri sonsuzdurlar.

1) Maddi cisimlerin zamanı: Bu zaman dünya ve gezegenlerin dönüşünden ileri gelir ve bunu geçmiş, şimdiki ve gelecek zamana bölebiliriz.

2) Maddi olmayan cisimlerin zamanı: Sıra takip etmesine rağmen, günlerin her biri maddi cisimlerin birer yılına eşit olur.

3) Şuurlu tecrübemiz sırasında daha derinliğe inecek olursak seri görünüşünün altında gerçek bir sürenin bulunduğunu görürüz. Maddi olmayan cisimlerin zamanından kademeli olarak ilerlediğimizde en son ilahi zamana varıyoruz, ki bunda süre diye bir şey hiç yoktur. Zaman, Mutlak Hakikat içinde temel bir unsurdur. Ama gerçek zaman içinde geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin mutlaka ayırılması gerektiği bir seri zaman değildir. Bu zamanın ne bölünmesi, ne sıra takip etmesi veya değişmesi mümkündür. Bu zaman ebediyetten de üstün olup ne başı ne sonu vardır. Mutlak Ego'nun zamanı, sıra takip etmeyen değişmedir. Cenab-ı Allah'ın gözü, bölünmez bir idrak fiili içinde görülebilen herşeyi görür, kulağı işitilebilen herşeyi işitir. Bu itibarla ilahi zaman, Kur'an-ı Kerim'de "Ümm-ül Kitap" (Kitapların anası) olarak tanımlanan zamandır. Bu öyle bir zamandır ki içinde bütün tarih, sebep-netice sırasından bağımsız olarak bir tek bölünmez ebediyet üstü "şimdi"de toplanmıştır. İkbâl'e göre gerçek ego, kendi kişiliğinin sonsuz ve belirsiz imkanlarını gerçekleştiriyor ve ölçüyor. Bu bakımdan Ego, bir yandan ebedi hayatı -yani sıra takip etmeyen değişmeyi- yaşar, diğer yandan da sıra takip eden zamanı. Bundan şu

³ Age, s. 235.

⁴ İkbâl, Muhammed, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, Çev. N. Hamit Asrar, Birleşik Yay. İst. Tarih yok. s. 108.

anlam çıkar: Sıra takip etmeyen değişmenin bir ölçüsü olmak anlamında sonsuzluğa organik bağla bağlı olarak yařar⁵

Zaman kavramını tek bir tanıma sığdırmak mümkün olmasa da subjektif olarak zaman, geçmişin, şimdinin ve geleceğin içindeki yaşantılara ve bu yaşantıların bilincine dayanan üç boyutlu ve tarihsel bir hal iken, objektif olarak da keyfi bir saptama olmakla birlikte sabit olan bir an'a göre ölçülebilen soyut bir kavramdır.

Zaman tek midir yoksa bir çokluğa mı sahiptir? Çağdaş fizikçilerin görüşünü genelleştirirsek bir çok zaman düzeyi olduğu düşüncesine varabiliriz. Fiziksel, biyolojik, tarihsel, kişisel (saat zamanından köklü olarak farklı yaşanmış süre) zamanlar gibi.

Edward Hall'a göre bazı şeyler kendilerini basit, düz bir betimlemeye kolayca bırakmazlar. Zaman da bunlardan biridir. Zaman konusunda ciddi yanlış anlamalar vardır. Bunlardan birincisi, onun tek bir şey olduğudur. Zaman, Newton'un sandığı gibi, değişmez bir sabit değil çok geniş bir fenomenler yelpazesini kapsayan bir kavramlar, olaylar ve ritimler yığınıdır. Bu yüzden zamanı sınıflandırma işi güçlüklerle kaynayan bir iştir. Dünya zerindeki insanların sayısı kadar farklı türden zaman olduğu söylenbilir. Batı dnyasındakiler zamanı tek bir şey olarak görürler. 'Bu doğru değildir ama biz böyle anlarız.'⁶

Hall'a göre zamanın doğası üstüne sonsuza kadar felsefe yapılabilir. O, felsefeden farklı bir yaklaşım benimsemenin daha verimli olacağını söylemektedir. Bu farklı zaman türleri, aralarındaki ilişkileri tutarlı bir sistem halinde gösterecek şekilde, akılcı bir yoldan nasıl sınıflanabilir? Bunun için farklı zaman sistemlerini simgesel olarak birleştirme işini kolaylaştıracak bir mandala gereklidir. Mandala kullanmaktaki başlıca amaç değişik fikirler arasındaki bağlantıları kapsamlı bir şekilde ve doğrusal olmayan bir yoldan göstermektir. Edward Hall'un geliştirdiği mandala (şekil 1) birbirini tamamlayan dört çiftten oluşmaktadır.

⁵ Age, s. 109. (Bkz. ss. 86-88)

⁶ Hall, Edward T. "Kaç eşit Zaman Vardır," ev. Doğan şahiner. *Cogito Dergisi*, s:11, s. 149, Yıl:1997, YKY, 2. Baskı, İst. 1998.

Not: Birbirini tamamlayan sistemlerden söz edebilmek için, bütüncü kavramların yeri olan Üst Zamana başvurmak gereklidir.

Zaman kavramıyla ilgili olarak konu genel olarak üç başlık altında toplanabilir:

- 1- Ölçüme tabi tutulan fiziksel zaman
- 2- İnsani boyutlu tarihsel zaman
- 3- Metafizik veya Gaybi zaman (İlahi zaman)

Kur'an-ı Kerim'de zaman kavramı da yine bu değerlendirmeler ışığında ele alınacaktır.

A- CAHİLİYE ARAP TOPLUMUNDA ZAMAN KAVRAMI

"İslam'dan önceki cahili edebiyatını okuyan herkes, er geç anlayacaktır ki, cahiliye adamının kafasında ölüm, felsefi düşünceye benzer bir düşünce uyandırmıştır. Cahiliye Arapları, felsefi düşünceye çok az eğilim gösteren bir kitle idiler. Ancak kaçınılmaz ölüm meselesini ciddi bir şekilde düşündükleri zaman filozof olabiliyor-

lardı. Onun için İslâm öncesi şairlerin başlıca konusu: Hulüd (ebedî yaşama) idi. O kadar tutkuyla istemelerine rağmen, elde edilemeyecek olan bu arzu, onları kendilerinin öz hayat felsefesine, karamsar dinsizliğe götürmüştü"⁷.

İslam'dan önceki Araplara göre "ölüm, insanlığın kaderi idi. Onların çoğuna göre bu dünya hayatından sonra hiç bir şey olamazdı. Vücut toprağa gömülünce çürür, toz toprak olur, ruh ise bir rüzgâr gibi uçup giderdi"⁸.

Cahiliye edebiyatında "insan hayatının en önemli çağı son çağdır, insan hayatının başlangıcına ise fazla ilgi gösterilmemiştir. Cahiliye Araplarına göre insanı Allah yaratmıştır. Fakat insan yaratılınca yaratıcı ile bütün bağlarını keserdi ve yeryüzüne geldiğinden itibaren varlığını, hayatını çok daha kuvvetli bir başka patronun eline koyar, onun yönetimine girerdi. Bu diktatör patronun yönetimi, ta insanın ölümüne kadar sürerdi. Ölüm de hayatı boyunca zulmü altında inlediği bu zalim diktatörün son darbesidir. Bu zalim diktatörün adı zaman (dehr)dır. Zamanın çeşitli isimleri vardır. Dehr, Awd, Asr, Eyyam"⁹.

"Bizim hoşumuza giden eski veya yeni hiç bir yaşantı var mı ki, zaman (*ez-zaman*) onu çürütmüş olmasın". (Antere, *Divan*, s. 61, beyt 5).

"İslâm'dan önceki devrin hayat görüşü, merkezinde böyle karanlık ve esraren-giz bir düşünce taşır. Bu karanlık düşünce, beşikten mezara kadar ferdin hayatına el atar, onu zulmünün pençesi altında tutar. Bu düşünce yarı insan olan bir yıkıcı olarak düşünülmüştür ki, bu kuvvet, yalnız herşeyi mahvetmekle kalmaz, hayatı boyunca insana durmadan her türlü felaket ve sefaleti getirir."

Imrû'ul Kays bunu nasıl anlatmış bakınız: "(Büyük babam) Kral Hârîs'(in) ve konaklar sahibi iyiliksever (babam) Hucr (ün ölümünden sonra) ben dehrin surûfundan (kötülüklerinden) nasıl bir yumuşaklık beklerim: o dehr ki, kaya kütlelerinin zirvelerine bile dokunmadan bırakmıştır" (Divan, II, 10-11).

"Zamanın yıkıcı gücü, özellikle insan varlığının sona ermesinde kendisini göstermektedir. İnsanın hayattan ayrılması önceden tayin edilmiştir. Herkesin ölümle karşılaşacağı belirli bir günü vardır. Bu açıdan ölüme ecel denir. (Akıbet ya da tayin edilmiş süre). Bu belirli süre dolunca ne kadar küçük ve cılız olursa olsun herhangi bir şey en güçlü insanı dahi öldürebilir. Hiç kimse, en yiğit ve zeki savaşçı bile dehr'in kör ve muhteris istibdadından kaçamaz. Her anı insanı ölüme doğru, yokluğa doğru yaklaştırmaktadır"¹⁰.

"Gerçekten bu, çok karamsar bir hayat görüşüdür. Bütün hayat, tabiatın büyüme ve çürüme kanunlarıyla yönetilen bir sürü felaketler yığını haline gelmektedir.

⁷ Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tarih yok, s. 156.

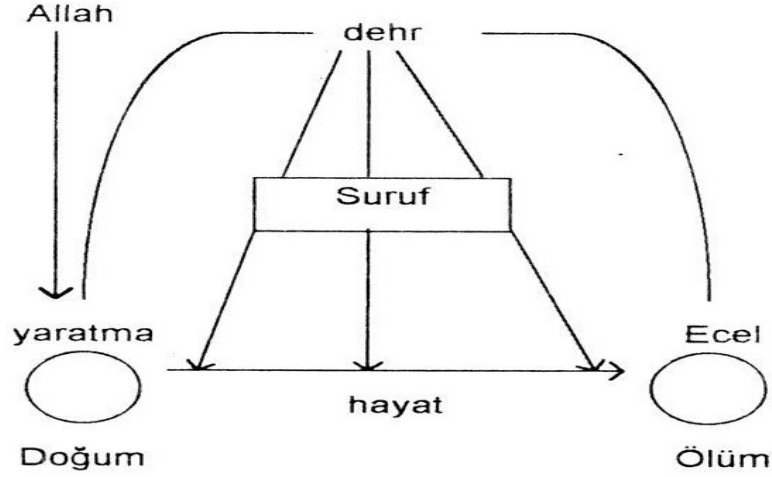
⁸ a.g.e., s. 157.

⁹ a.g.e., s. 158.

¹⁰ a.g.e., s. 163.

Karanlık, kör, yarı insan şeklindeki bu tabiat canavarının elinden kurtuluş yoktur. Ancak bu acıklı atmosferin durumuna baktığımız zaman Kur'an görüşünün önemini tam manasıyla kavrayabiliriz"¹¹

T. İzutsu Cahiliye Arapları'nın zaman anlayışını şu şekilde daha basit olarak anlatmaktadır:

Mümtehine Suresi'nin 13. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: "Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Zira onlar, kâfirlerin kabirdekilerden (onların dirilmesinden) ümit kestikleri gibi ahiretten de ümit kesmişlerdir"

Müminun Suresinin 81-87. ayetlerinde Cahiliye Arapları'nın hayat görüşleri şöyle özetlenir:

"Onlar öncekilerin dedikleri gibi dediler. Dediler ki: Sahi biz ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi? Hakikaten, gerek bize gerekse daha önce atalarımıza böyle bir vaade bulunuldu: (fakat) bu geçmiştekilerin masallarından başka bir şey değildir'. De ki: Eğer biliyorsanız (söyleyin bakalım), bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir? 'Allah'a aittir" diyecekler. Öyle ise siz hiç düşünüp taşınmaz mısınız' de. Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arş'ın Rabbi kimdir? diye sor. "(Bunlar da) Allah'ındır" diyecekler. Şu halde siz Allah'tan korkmaz mısınız' de"¹².

"Cabîrî de çalışmalarında Araplar'daki "kültürel zaman" algısının yer değiştiren harekete değil de, yerinde sayan harekete bağlı olduğunu; bunun da -yapısalcı bir

¹¹ a.g.e., s. 163.

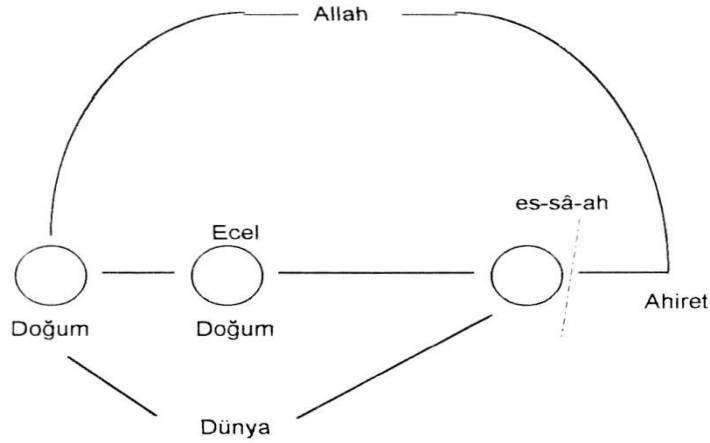
¹² Ayrıca bkz. 43/9, 87; 29/61; 31/25.

çözümleme ile Arapların yaşadığı coğrafya (çölde nesnelere azlığı, teklifi, kum, hareketin azlığı vs.) ile ilişkili olduğunu temellendirmeye çalışır¹³.

B- KUR'AN-I KERİM'DE ZAMAN KAVRAMI

"Kur'an Arapların zaman anlayışına farklı bir bakış açısı getirmiştir. İnsanın dünyadaki hayatı Allah'ın yönetim ve denetimi altında olduğu gibi, ahiret hayatı da öyledir. Yani insanın bütün işleri, hayatın her safhası, Allah'ın kontrolü altında cereyan eder. Allah, kimseye asla haksızlık etmez. Artık ne *dehr* ne de dehrin gizli tuzağı kalır. *Dehr* diye bir varlık tanınmaz, bu hayalî kabus inancı sökülüp atılır insanlığın hayatı Allah'ın iradesinin kontrolüne verilir. Ecel anlayışı yine olduğu gibi, devam eder. Fakat, ecel şeklindeki kaçınılmaz ölüm, insanı cahiliye devrindeki karamsar bir düşünceye götürmez. Çünkü ecel, bu görüş sisteminde (İslâm dininde) varlığın son noktası değildir. Tersine bambaşka bir hayatın, ebedî hayatın (*hulûd*) başlangıcıdır. Gerçek hayatı ebedî hayattır. Ayrıca herkesin bir eceli olduğu gibi, dünyanın da bir eceli vardır Dünyanın eceli "saatten", son hüküm gününden başka bir şey değildir"¹⁴.

Izutsu. Kur'an-ı Kerim'in dünya ve ahiret hayatına ilişkin getirdiği değişikliği yine şekille göstermektedir:

Müşriklerin zaman ile ilgili inançlarına Kurban şöyle işaret etmektedir "Yoksa onlar (O) bir şairdir; onun, zamanın felâketlerine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar?"¹⁵.

¹³ Güler. İlhami, Din, "İslâm ve Şeriat: Ayrımlar, Farklılıklar, Tarihi Dönüşümler," *İslâmiyat Dergisi*, c. I, sayı: 4, Şenat Özel Sayısı, s. 74, TDV Yay. Ankara 1998.

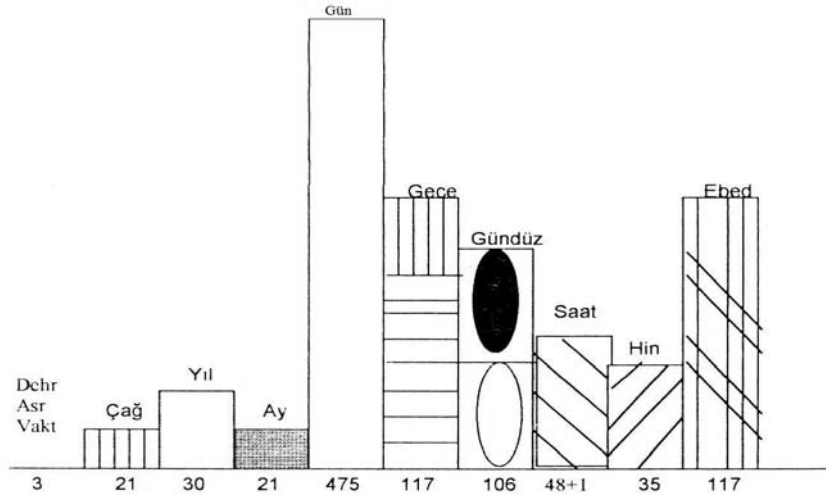
¹⁴ Izutsu. Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*. s. 166.

¹⁵ (52) Tur/30.

Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir "(Resulüm!) Kâfirlerin seni yalanlamalarına şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey onların: "Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?" demeleridir. İşte onlar Rablerini inkâr edenlerdir işte onlar (kıyamet gününde) boyunlarında tasmalar bulunanlardır Ve onlar ateş ehlidirler Onlar orada ebedî kalacaklardır"¹⁶.

Kur'an-ı Kerim'de "mutlak manada veya mutlaka yakın müphem, belirsiz müddette zamanı ifade eden kelimelerin azlığına mukabil, yıl, ay, gün, gece, gündüz gibi çeşitli uzunlukta ama sınırlı, bölümlü, başlangıç ve sonuç hudutları belli insan hayatının çeşitli dilimlerini ifade eden tabirler çokça kullanılmıştır."¹⁷

Not: İnsan için pratik faydası olanlar en çok zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de gece-gündüzle ilgili sütunların iki kısma ayrılması da gece ve gündüzün kısımlarıyla ilgili ayetleri gösterir. (Canan, İbrahim, a.g.e., s. 26).

"Mutlak mânâyâ yakın belirsiz müddette zamanı ifade eden kelimeler, asr kelimesi 1 defa; dehr kelimesi 2 defa; hukub, ahkâb 2 defa; kam, kurun kelimeleri 2 defa geçer"¹⁸.

"Ebediyet kavramının (ebed kökünden 28 defa, huld kökünden 87 defa ve sermed kökünden 2 defa) 117 defa geçmesi, yani onun çokluğu ise tabîî ve zarurîdir.

¹⁶ (13) Ra'd/5, (Ayrıca bkz. 36/78; 37/16).

¹⁷ Canan, İbrahim, İslâm'da Zaman Tanzimi, CihanYay. İst. 1985. s. 25.

¹⁸ a.g.e., s. 26.

Zira. Kur'an-ı Kerim'in ana esaslarından biri ahiret ve ebedî hayattır. Yani ebediyet kavramının çok kullanılması pratik fayda içindir"¹⁹

B.1. Kur'an'da Nesnel Zaman

Kuran-ı Kerim'de tabiata yani fiziksel dünyaya büyük önem verilmiştir. Fiziksel dünyadaki varlık ve olaylardan yola çıkılarak sınırlanmış belli bir an'ın yardımıyla elde edilen zaman, nesnel zamanı oluşturur. Bu oluşum, bir ölçme işlemini gerektirir. Ölçmede kullanılan, fiziksel zamandır. Bulunan nesnel zaman, fiziksel dünyadaki gerçekliğe tam uygun olmayabilir. Fakat zaman, kavranması ve bilinmesi gerekli bir kavramdır. Zamanın akıllıca kullanılması için önce onun nesnel olarak ölçülmesi gereklidir. Böylece zaman bir obje olarak düşünölmüş olmaktadır. Zaman ne kadar çok objektif bakmaya çalışırsak, zaman ve tarih bilincimiz o kadar sağlıklı olacaktır.

Belirli zamanlara Kur'an-ı Kerim'de edilen yeminler, zamanın bilinmesi gerektiğini gösterir.

"Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyan içindedir"²⁰

Zamanın önemine işaret eden bu ibare ile anlıyoruz ki, zamanın ölçümü ve planlanması zarurîdir.

"Kuşluk vaktine ve sükuna erdiğinde geceye yemin ederim ki"²¹

"(Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye,
Açılıp ağardığı vakit gündüze yemin ederim ki"²².

"Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığına,

Güneşi takip ettiğinde aya,

Güneşi açığa çıkarttığında gündüze,

Güneşi örttüğünde geceye,

Gökyüzüne ve onu bina edene,

Yere ve onu yapıp döşeyene yemin ederim ki,"²³

"Fecre,

On geceye,

Çifte ve Teke.

Herşeyi karanlığı ile örttüğü an geceye yemin ederim ki, bunlarda akıl sahibi için elbette birer yemin (değeri) vardır"²⁴

Yukarıda göröldüğü üzere, Kur'an-ı Kerim'de sadece belli zaman adları ile yeminilmemekte, aynı zamanda fiziksel dünyada o sırada gerçekleşen olaylara işaret

¹⁹ a.g.e. s. 26.

²⁰ (103) Asr/1-2.

²¹ 93/1-2.

²² 92/1-2.

²³ 91/1-6.

²⁴ 89/1-5.

edilmektedir. Çünkü Kur'an'daki amaç, insana bu gerçeklerin arkasında yatan Allah'ın birliğini vurgulamaktır. Meselâ Tarık Suresinde iki yerde şu ifade geçmektedir:

"Gökyüzüne yemin ederim ki"²⁵

"Dönüş sahibi olan (yağmur yağdıran) göğe yemin ederim ki/(nebat ile) yarılan yere yemin ederim ki Kur'an (hak ile batılı) ayıran bir sözdür"²⁶.

"Şafağa,

geceye

ve o anda basan karanlığa

dolunay olmuş aya yemin ederim ki, halden hale geçeceksiniz"²⁷.

Kur'an'ın indirildiği vaktin adı Kadir gecesidir. Kadir kelimesi de ölçü anlamına gelmektedir. Bu, dikkate değer bir husustur. Bu şekilde belirli zamanlara önem atfeden ifadeler Kur'an'da sık sık geçmektedir.

Kuran-ı Kerim'in nüzul sırası dikkate alındığında Mekki Surelerde nesnel zamanla ilgili vurgular pek çoktur. Özellikle yukarıda verilen ayetlerde olduğu gibi belirli vakitlere yapılan yeminler öne çıkmaktadır.

Zaman, akıl sahibi insanın üzerinde düşünmesini gerektiren, deliller ve ibretleri içine alan bir muhtevaya sahiptir.

"Gece ve gündüzün değişmesinde (uzayıp kılmasında), Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde (O'nu) inkâr etmekten sakınan bir kavım için elbette nice deliller vardır"²⁸.

Zamanı yöneten bir güç sahibi vardır ki, gece, gündüz, güneş ve ay, yani bizi zamanı adlandırmaya götüren herşeyin ardındaki yegane yönetici, O'dur. Bu yönetici güç, aynı zamanda zamanın yaratıcısı olan Allah'tır.

"Allah, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gider. Dikkat et! O azizdir ve çok bağışlayandır"²⁹.

"Deki: Düşündünüz mü hiç, eğer Allah üzerinizde geceyi tâ kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek tanrı kimdir? Hâlâ işitmeyecek misiniz?"³⁰.

Zaman, yaratılan varlıkların en karmaşık olanı insanın emrindedir.

²⁵ 86/1.

²⁶ 86/11-13.

²⁷ 84/16-19 (bkz. 81/17-18; 74/32-34).

²⁸ (10) Yunus/6, (Ayrıca bkz. 2/164; 3/190; 45/3,5; 41/37).

²⁹ (39) Zümer/5 (Ayrıca bkz. 25/45, 61, 62; 31/29, 30; 30/8; 35/3; 36/37-40).

³⁰ (28) Kasas/71 (bkz. 28/72).

"Allah, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin emrinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. şüphesiz ki, bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır"³¹.

Yani bu yaratılış boşuna değildir:

"Gökleri, yeri ve (ikisi) arasında bulunanları biz şüphesiz yerli yerince ve belli bir süre için yarattık. İnkâr edenler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler".

Kur'an'da Zaman Ölçümü

Allah bize Kur'an-ı Kerim'de hayatımızı düzenlememiz için gerekli olan zaman bilgisini vermektedir. O'nun katında hesabın ayrı bir önemi vardır.

"O'nun katında her şey ölçü ile dir"³².

"Göğü Allah yükseltti ve (mizanı) dengeyi O koydu. Sakın dengeyi bozmayın"³³.

Kainat bir denge üzerine yaratılmıştır. Bu denge insan için de söz konusudur. İnsanın tabii yapısı sürekli tek bir uğraşa uygun değildir. Yani insanın dikkati, sürekli gergin halde olmamalıdır. Eğer gerilme hali, Hilmi Ziya Ülken'in de dediği gibi³⁴, insanda tek özellik olsaydı, bir süre sonra yorgunluk çökecekti. Fakat Allah'ın yaratması öyle dengelidir ki, dikkatimizin gerilmesinin ardından gevşeme hali gelmektedir. İşte bu gerçekliğe Yunus Suresinin 67. ayetinde şöyle işaret edilmektedir:

"O (Allah), geceyi içinde dinlenesiniz diye sizin için yaratan, (çalışıp kazanmanız için de) gündüzü aydınlık kılandı. şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için ibretler vardır"³⁵.

Gerilme-gevşeme dengesini kurmamız ve böylece daha aktif bir hayat yaşamamız için Allah geceyi ve gündüzü nasıl değerlendireceğimizi şöyle açıklamaktadır:

"Biz geceyi ve gündüzü birer ayet (delil) olarak yarattık. Nitekim Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca yılların sayı ve hesabını bilmeniz için gecenin karanlığını silip (yerine, eşyayı) aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik. İşte biz her şeyi açık açık anlattık"³⁶.

"O, sabahı aydınlatandır. O geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, aziz olan (ve her şeyi) pek iyi bilen Allah'ın takdiridir"³⁷.

Kainattaki her şey bir ölçüye göre hareket etmektedir:

³¹ (16) Nahl/12 (bkz. 45/13; 14/33).

³² (13) Ra'd/8.

³³ (55) Rahman/7, 8.

³⁴ Ülken, Hilmi Ziya, *İlim felsefesi I*, Eğitim Fak. Yay. 1969. S. 98.

³⁵ Bkz. 78/10, 11; 25/47; 40/61; 28/73; 27/86. 29

³⁶ (17) İsrâ/12.

³⁷ (6) En'am/96.

"Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir"³⁸.

Kainattaki ölçüyü bilmek ile zamanın ölçüsünü yani nesnel zamanı bilmekteyiz:

"Sana hilal şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. Deki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçülendir"³⁹. Ayrıca Tevbe Suresi'nin 36. ayetinde de şöyle buyrulur: "Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah'ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı oniki olup, bunlardan dördü haram aylarıdır. İşte bu, doğru hesaptır".

B.1.2. Kur'an'da Zaman ve İbadet İlişkisi

Gece ve gecenin belli bölümleri., gündüz, gündüzün belli bölümleri haftanın belli günleri, yılın belli ayları Kur'an-ı Kerim'de ibadet için tahsis edilmiştir.

B.1.2.a. Günlük ibadet

Kuran-ı Kerim zamanla ilgili olarak dikkati çekmede en büyük ağırlığı "günlük zaman"a verir. Bunu iki şekilde yapar.

Gün mânâsına gelen yevm kelimesini çok sık tekrar eder. Bu kelime çeşitli şekillerde (müfred, cemî, tesniye, mahfe, nekre) 475 defa zikredilir.

Bir gün, önce "gece" ve "gündüz" olmak üzere iki ana, sonra da bunlardan her bin daha teferruatlı bir çok talî bölümlere ayrılır ve bu bölümler çokça zikredilerek bir günün "kısımlara taksimatı ve her bir kısmın ehemmiyeti üzerine şuurlar ve dikkatler canlı tutulur.

"Arapça'da leyl (gece) kelimesi, güneşin batması ile, sabahleyin fecr-i sâdık denen ikinci fecrin doğuşuna kadar geçen zamanı ifade eder. Kur'an'da gece 92 kere zikredilir"⁴⁰.

Gece ibadeti birçok yönden üzerinde durulan bir ibadettir. "(Rahman'ın has kulları) Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyama durarak geçirirler"⁴¹.

"Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu teşbih et"⁴².

Müzzemmil Suresi (73) 2-4 ayetlerinde zikredilen gece ibadeti, nafile bir ibadet olarak tavsiye edilmiştir.

"Birazı hariç, geceleri kalk, namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt, ya da çoğalt ve Kur'an'ı tane tane oku"⁴³.

Gece ibadetinin birtakım faydaları da söz konusudur.

"Şüphesiz gece kalkışı (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kıraata daha elverişlidir"⁴⁴.

³⁸ (55) Rahman/5.

³⁹ (2) Bakara/189.

⁴⁰ Canan, İbrahim, *İslâm'da Zaman Tanzimi*, s. 32.

⁴¹ (25) Furkan/64

⁴² (76) İnsan/26.

⁴³ (17)İsra/79.

"Gerek gündüz ve gerekse gece ile ilgili kısımlar, umumiyetle namaz vakitlerini tesbit için Kur'an'da zikredilir. Bir başka ifade ile bir günün belli başlı dönüm noktaları, günlük farz namazlarla işaretlenmiş, müşahhas hâle getirilmiş olmaktadır. Farz namazların mühim gayelerinden biri, Müslüman kişi'ye, günlük zamanının taksim ve programlama alışkanlığı kazandırmaktır. Her namaz, bir zaman tanzimi olunca. Kur'arvda namazdan bahseden bütün ayetler aynı zamanda "zaman şuuru" vermeyi gaye edinen ayetler sınıfına dahil olur"⁴⁵.

"Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı teşbih edin. (Namaz kılın) ki, göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur"⁴⁶.

"(Resulüm!) Sen onların söylediklerine sabret! Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini övgü ile teşbih et; gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında (iki ucunda da) teşbih et ki, sen Allah'tan hoşnut olasın. (Allah da senden)"⁴⁷.

B.1.2.b. Haftalık İbadet

"Hicretten sonra, Müslümanlar arasında cahiliye devrinin arûbesi yerine kullanılmaya başlayan ve hafta mânâsına da kullanılan "Cum'a" kelimesi haftalık farz namazını tesbit sebebiyle Kur'an'da bir kere geçer. Zaman şuurunun yerleşmesi ve hayatî faaliyetlerin zaman içinde daha pratik dağıtılması için yılın aylara bölünmesi yeterli değildir. Öyle ise bir ay da daha küçük bölümlere ayrılmalıdır"⁴⁸. Cuma Suresi'nin (62) 9. ayetinde emredilen namaz bu yönden önemlidir.

"Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bu, bilmiş olsanız sizin için daha hayırlıdır".

B.1.2.C. Yıllık İbadet

Oruç, Hac ve Kurban ibadetleri yılda bir defa olan ibadetlerdir.

"Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmının açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler, onda oruç tutsun..."⁴⁹.

"Ey iman edenler! Oruç sayılı günlerde olmak üzere sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz"⁵⁰.

"Hac bilinen aylardadır"⁵¹.

⁴⁴ (73) Müzzemmil/6.

⁴⁵ a.g.e., s. 34.

⁴⁶ (30) Rûm/17-18.

⁴⁷ (20) Tâ Hâ/130. (Ayrıca bkz. 17/78; 52/49; 50/39-40; 11/114; 76/25; 7/205).

⁴⁸ a.g.e., s. 31

⁴⁹ (2) Bakara/185.

⁵⁰ (2) Bakara/183-184.

⁵¹ (2) Bakara/197.

"Sayılı günlerde (eyyam-ı teşrikte telbîye ve tekbir getirerek) Allah'ı anın"⁵².

Böylece yılın belli ay ve günleri Allah'ın katında önemlidir. Bu ay ve günlerini değerli geçiren kimse, diğer gün ve aylarına büyük önem atfedecektir. Yılın belli ay ve günlerinde belli vazifelerimizin olmasının bize zamanı değerlendirmede güzel alışkanlıklar kazandıracağı şüphesizdir.

Yıllık ibadetlerin topluca yapılması İslâm dininin bireysel zamandan grupsal zamana geçişe verdiği önemi göstermektedir.

B.2. Kur'an'da İlâhî Zaman

Zaman, yaratılmış bir varlık olarak kabul edilse bile fiziksel dünyada görünmeyen âleme ait olan varlıklar için farklı bir şekilde söz konusu olabilecektir. En son tahlilde zaman, izafî ve sübjektif olmakla, fiziksel dünya ile sınırlı kabul edilemez. Birinci bölümde bahsedildiği üzere şuur'un anladığı ve yaşadığı birçok farklı zaman türü vardır. Bu konudaki çalışmalar, son noktada olmadığı için son sözü söylemek çok zordur. Fakat bizim çalışmamız, Kur'an-ı Kerim'deki zaman ile sınırlı olduğu için, Kur'an'da verilen bilgiler ile yetinmemiz yerinde olacaktır.

Öncelikle "Allah her şeyi ihata eden (kuşatan)dir ve herşeyi bilendir"⁵³.

Göklerin ve yerin sırrı⁵⁴, mülkü⁵⁵, orduları⁵⁶, hazineleri⁵⁷ sahibi Allah, Kur'an-ı Kerim'de belirli zamanları ifade eden kelimeleri kendisi için kullandığı gibi, melekût âlemine ait diğer varlıklar için de kullanmıştır:

"(Kur'an) yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey indirilmiştir"⁵⁸.

"Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vadinden asla dönmez. Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir"⁵⁹.

"Allah gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar"⁶⁰.

"Melekler ve Rûh (Cebrail), oraya (Allah katına) miktarı (dünya senesi ile) eli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar"⁶¹.

⁵² (2) Bakara/203.

⁵³ (2) Bakara/268, (bkz. 19/94)

⁵⁴ bkz. 11/123.

⁵⁵ bkz. 9/116; 57/5; 48/14; 3/189; 24/42; 2/107, 116; 22/64; 30/36; 20/6.

⁵⁶ bkz. 48/7.

⁵⁷ bkz. 63/7.

⁵⁸ (20) Tâhâ/4

⁵⁹ (22) Hacc/47.

⁶⁰ (32) Secde/5.

⁶¹ (70) Meâric/4.

Kur'an-ı Kerim, en çok "gün" kelimesi (475 defa) üzerinde durmaktadır ve mahiyetçe ve uzunlukça çok farklı olsa da, Allah nezdinde bir ilâhî gün'ün varlığından bahsedilmektedir⁶². En azından şu söylenebilir: Allah katında bahsi edilen gün veya zaman dilimleri, tarihsel ve nesnel zaman'dan farklı olan bir zamanı ifade etmektedir. Çünkü "yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı baki kalacak"⁶³. "İbnü'l-Arabî ve diğer bazı mutasavvıflara göre dün, bugün, yarın gibi zaman sınırlamaları ancak değişken varlıklar için geçerli, dolayısıyla nisbî ve izafidir. Mutlak ve değişmeyen ilâhî hüviyet (el-Hazretü'l-İlâhîyye) bakımından ise hiç bir şekilde zaman sınırlamalarından söz edilemez. O'nun hakkında ezelden ebede bütünüyle zaman tıpkı an gibi sınırsız, değişmez ve boyutsuzdur. İşte zamanın bu nitelikleri Hazret-i İlâhîyye'nin ezelden ebede doğru uzanan bütün zamanlardaki kesintisiz tecellisidir. Böylece ân-ı dâim ezel, ebed ve hali birleştirmiş olur. *el-Ânu'd-Dâim* böylece Allah'ın ezel ve ebedî kaplayan zamanüstü hüviyetini anlatır. Bu sebeple tasavvufta ân-ı dâime, dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'a, *Aslû'zzaman*, veya *sermed* de denir"⁶⁴. Fakat insanlar, artık dünyanın sonu olan kıyamet gerçekleşip de yeniden dirildikleri gün, ezeli ve ebedî Varlıkla daha doğrudan bir ilişki kurdukları için veya Allah'ın ayetlerinde belirttiği gibi ebedî bir âleme adım attıkları için zamanı farklı algılamaya başlayacaklardır. "Allah'ın onları sanki günün ancak bir saati kadar kaldıklarını zanneder vaziyette yeniden diriltirilip toplanacağı gün aralarında birbirleriyle tanışsınlar"⁶⁵.

"Kıyamet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar"⁶⁶.

"Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyametin kopması ise, göz açıp kapama gibi veya daha az zamandan ibarettir. Şüphesiz, Allah herşeye kadirdir"⁶⁷.

Aslında Allah'a göre çok kolay olan kıyametin de belli bir zamanı vardır. Fakat kıyametin koptuğunu tam olarak idrak edecek olan da Yüce Allah'tır. Yani kıyamet de kâinatın yaratılmasının sadece Allah'ın idraki ve yaratmasıyla olması gibi olacaktır. Kâinatın ilk ve son anını Allah idrak edecektir. Biz insanlar ise, ebedî olanla ilişkide olduğumuz zamanın ölçümünü asla tam olarak yapamayız. Kur'an-ı Kerim'de buna sık sık değinilmiştir.

"Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Deki: Onun ilmi ancak Rabbinin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O, göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana

⁶² (22) Hacc/47.

⁶³ (55) Rahman/27.

⁶⁴ Uludağ, Süleyman, Ân-ı Dâim maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C. 3, s. 101.

⁶⁵ (10) Yunus/45.

⁶⁶ (79) Naziat/46.

⁶⁷ (16)Nahl/77.

soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bilmezler"⁶⁸.

"Sura üflendiği günde hükümler O'nundur. Gizliyi ve açığı bilendir. Ve O, hikmet sahibidir, herşeyden haberdardır"⁶⁹.

"Allah sizi çağıracağı gün, kendisine hamdederek çağırısına uyarınız ve dirilmeden (önceki halinizde) çok az kaldığınızı sanırsınız"⁷⁰.

Ashab-ı Kehf kıssası, insanların yeniden diriltileceklerine dair bir ibret olma yanında, ilgili ayetlerde çok vurgulanan diğer bir konu da mümin gençlerin ne kadar zaman uyuduklarıdır. Kehf Suresi (18)'nin 12. ayetinde şöyle buyurulmaktadır.

"Sonra da iki gruptan (Ashab-ı Kehf ile hasımlarından) hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini görelim diye onları uyandırdık".

"Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık: içlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. (Kimi) "Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler; (kimi de) şöyle dediler: "Rabbimiz kaldığımız müddeti daha iyi bilir..."⁷¹. "Onlar mağaralarında üç yüzyıl ve buna ilaveten dokuz yıl kalmışlardır. Deki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na aittir. O'nun görmesi de, işitmesi de şayan-ı hayrettir. Onların (göklerin ve yerde olanların), O'ndan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümdarlığına kimseyi ortak edemez"⁷².

Demek ki bizim yaşadığımız zamanı, bizden daha iyi ölçen biri vardır ki, O'da Allah'tır. Allah katında dünya hayatı kısa bir süredir. Fakat bize göre az ve kısa değildir.

"Kıyamet koştugu gün; günahkârlar (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar (dünyada da) haktan böyle döndürülüyorlardı. Kendilerine ilim verilenler şöyle derler: "Andolsun ki, siz, Allah'ın yazısında (hükmedildiğiniz gibi) yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün yeniden dirilme günü'dür; fakat siz onu tanıımıyordunuz"⁷³.

"Allah inkarcılara: "yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye sorar. "Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte sayanlara sor" derler. Allah ise şöyle buyurur. Sadece az bir süre kaldınız; keşke siz (bunu) bilmiş olsaydınız!"⁷⁴.

"Şu insanlar çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü (ahireti) ihmal ediyorlar"⁷⁵.

⁶⁸ (7) A'raf/187, (bkz. 27/65; 31/34; 33/63).

⁶⁹ (6) En'am/73; (bkz. 100/9-11; 78/17-40).

⁷⁰ (17) İsra/52.

⁷¹ (18) Kehf/19.

⁷² (18) Kehf/25-26.

⁷³ (30) Rûm/55-56.

⁷⁴ (23) Müminun/112-113; (bkz. 46/35).

Geçirdiğimiz her an, başka bir varlığın denetimindedir.

"Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri de) yazmaktadırlar"⁷⁶.

Biz uyuduğumuz ve öldüğümüzde, Allah'a uyku ve uyuklama⁷⁷ gelmediği için geçirdiğimiz evreleri O idrak etmektedir.

"Geceleyin sizi öldüren (öldürür gibi uyutan) gündüzün de ne işlediğinizi bilen: sonra belirlenmiş ecel tamamlansın diye gündüzün sızı diriltten (uyandıran) Odur. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir"⁷⁸. Çünkü ölümü ve hayatı yaratan O'dur⁷⁹ ve Allah'ın bildirdiğine göre "her müddetin (yazıldığı) bir kitap vardır"⁸⁰.

Böylece yaşadığımız ve yaşayacağımız herşeyin üstün bir gözetleyicisi olduğu gerçeği bütün zamanlara hakim olanın Allah olduğunu bize anlatır.

B.2.1. Rahman, her an yaratmadadır

(55) Rahman Suresi'nin 29-30 ayetinde şöyle buyurulmaktadır:

"Göklerde ve yerde bulunan herkes, azamet ve ikram sahibi Rabbinden ister. O, her an yaratma halindedir. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?"

Kâinatın ve insanın yaratılışının ve yaşatılışının her anında bir güç sürekli onları gözetmektedir ki, O Rabb ve Rahman olan Yüce Allah'tır. Kâf Suresi'nin 38. ayetinde buna şöyle değinilmektedir:

"Andolsun biz gökleri, yeri ve arasındakileri altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk çökmedi".

O'nun gücü sonsuzdur. Kalıcı olan sadece O'nun yaratmasıdır. Bunu düşünmek bizim için güç olabilir. Fakat bu böyledir. Bize düşen O'nun yaratılışını gözlemle, tefekkürle ve araştırma ile keşfe çalışmaktır.

şu ayet O'nun kâinattaki yürürlükte olan gücünü göstermek bakımından önemlidir.

"şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. Andolsun ki, onların nizamı eğer bir bozulursa kendisinden başka hiç kimse onları tutamaz. şüphesiz O, halimdir, çok bağışlayıcıdır"⁸¹.

⁷⁵ (76) İnsan/27.

⁷⁶ (43) Zuhruf/80.

⁷⁷ (2) Bakara/255.

⁷⁸ (6) En'am/60.

⁷⁹ (67) Mülk/2.

⁸⁰ (13) Râ'd/38.

⁸¹ (35) Fatır/41.

Kur'an-ı Kerimin en önemli gayelerinden biri, insanın duasına ve kâinattaki ihtiyaçlarına karşı sürekli ilgili bir Allah anlayışını insanlara benimsetmektir.

Allah'ın yarattığı her an, ilâhî zamanın geçmesidir. Bu zaman bizim ölçülerimize sığmaz. Allah'ın her an bir yaratmada, bir işte olması, Kur'an'da geçmektedir. Fakat bu bizim o yaratma anını tam olarak bileceğimiz anlamına gelmez. O halde Allah'ın bizi bu durumdan haberdar etmesi, statik (duran) bir Tanrı anlayışına düşmemizi engellemek ve sürekli kâinatla ilgili olan bir Allah inancını bize aşlamak istemesi sebebiyledir. Bunun için sık sık şu ifadeyi görürüz: "Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece "ol" dememizdir. Hemen olur" ⁸².

Allah bir şeyi yaratmak istediği zaman yaptığı "Ol" demekten ibarettir. Hemen olur ⁸³. Allah'a göre çok kolay olan yaratma sırrını insanoğlu hâlâ tam olarak çözememiştir. Şu bir gerçektir ki, kâinat insan için düzenlenmiştir. Bu düzeni koruyacak olan da insandır. Bu koruma da, kâinatın dengesini kavramak yoluyla olabilir. Çünkü Allah'tan ancak hakkıyla Âlimler korkar. Ayların sayısı'nı bile bize bildiren yine Allah'tır. Şüphesiz bu, insan için hayatını düzenleyici bir bilgidir.

B.2.2. Kâinatın Yaratılmasında Zamana Referans

Kur'an-ı Kerim'de kâinat ile verilen bilgilerde gökler ve yetkin yaratılışı üzerinde ısrarla durulur. Bu konudan sonra özellikle üzerinde durulan bir konu da Allah'ın Arş'a istiva etmesidir.

"Gökleri, yeri ve ikisi arasındaki altı günde (devirde) yaratan, sonra Arş'a istiva eden (ona hükmeden) Rahman'dır. Bunu bir bilene sor" ⁸⁴.

Burada üzerinde konumuz ile ilgili olarak durmamız gereken husus "Altı gün" kavramı olmalıdır.

"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir" ⁸⁵.

Hüd Suresi'nin 7. ayetinde bu husus ile şöyle buyurulmaktadır:

"O hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için, Arş'ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır...."

Demek ki Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattığını özellikle vurguluyor. Buradan anlaşılması gereken, tedricî bir şekilde yaratmanın her anında Yüce Allah'ın etkin yaratıcı olduğudur

⁸² (16) Nahl/140, (bkz. 19/35; 2/117; 6/73; 40/68).

⁸³ (36) Yâsin/82.

⁸⁴ (25) Furkan/59.

⁸⁵ (7) A'raf/54, (bkz. 32/4; 10/3; 57/4).

Büyük patlama ile ortaya çıkması düşünölebilecek olan zamana dair yorumlar da çıkarılması mümkündür. Çünkü şu ifade de Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir.

"İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?"⁸⁶.

Kur'an-ı Kerim'de yerin ve göklerin yaratılışı ayrıntılı olarak şöyle anlatılmaktadır:

"Deki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratana inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halinde göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek gelin! dedi. İki de "isteyerek geldik" dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, aziz, âlim Allah'ın takdiridir"⁸⁷.

"Dünyanın yaratılışında iki dönem söz konusudur. Birinci dönem göklerle yerin bitişik olduğu yani bütün diğer gök cisimleriyle beraber bir kütle halinde olduğu dönemdir"⁸⁸.

"İkinci dönemde sürekli soğumakta olan dünyamızın üzerinde zamanla kabuk teşekkül etmesi, dağlar ve vadiler ile şekillenmesi sonucudur. Yani Cenâb-ı Hakk, kudretiyle ona bir yüzey kazandırmıştır"⁸⁹. "Gökyüzünü Allah bina etti, onu yükseltip düzene koydu. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı. Ondan sonra da yerküreyi döşedi (düzledi). Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere yerden suyunu ve otlasını çıkardı ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi"⁹⁰.

Kâinatın yaratılışı için Kur'an-ı Kerim'de gökler, yer ve ikisi arasındakiler için altı gün, yeryüzü için ayrıca iki gün kavramları kullanılmıştır. "Allah'ın Arş'a istivası ise klasik tefsirlerin hemen hepsinde, Allah'ın yaratıkları üzerindeki mutlak hakimiyetini, kontrol ve yönetim gücünü ifade eden mecazî bir anlatım olarak ele alınmıştır"⁹¹.

B.2.3. İnsanın Yaratılması

"İnsan (dölyatağına) akıtılan meninin içinden bir nutfe (sperm) değil miydi? Sonra bu, alaka (aşılanmış yumurta) olmuş, derken Allah onu (insan biçiminde)

⁸⁶ (21) Enbiya/30, (bkz. 24/45).

⁸⁷ (41) Fussilet/9-12, (bkz. 2/29; 78/12).

⁸⁸ Aydın, Hüseyin, *Yaratılış ve Gayelilik*, Diyanet İşleri Başk. Yay. Ank. 1987. s. 41.

⁸⁹ a.g.e., s. 40.

⁹⁰ (79) Naziât/27-33, (bkz. 13/1-2; 78/12-13).

⁹¹ Özsoy, Ömer/Güler, *İlhami, Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay. Ank. 1996. s. 4.

yaratıp şekillendirmişti. Ondan da iki eşi, yani erkek ve dişi varetmişti"⁹². Allah insanı çeşitli merhalelerden geçirerek yaratmıştır"⁹³.

Muhakkak ki, Allah insana hayat veren, sonra öldürecek olan, sonra yine diriltecek olandır"⁹⁴.

İnsanın varolma sürecinin hepsinde Allah'ın kudreti ve iradesi sözkonusudur.

"Allah insanı pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı"⁹⁵. Bu, insanın ilk yaratılışıdır. Bir yaratılışı daha vardır ki, o da şöyle anlatılmıştır: "Allah insanı bir damla sudan yarattı"⁹⁶. Daha sonrası ise şu şekilde olmuştur: "Siz hiç bir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı, şükredesiniz diye kulaklar, gözler ve kalpler verdi"⁹⁷.

Kur'an'da insanın yaratılışının aşamalarının daha düzenli anlatıldığı Hacc Suresi'nin 5. ayetinde şöyle buyurulmaktadır:

"Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, sonra belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki, size (kudretimizi) gösterelim. Ve dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz; sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz). İçinizden kimi vefat eder; yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür; ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin..."⁹⁸.

Görülüyor ki, insanın ve kâinatın biyolojik zamanı tamamiyle Allah'ın yönetimi altındadır. Rahman'ın her an yaratma halinde olduğu ifadesi bizim için böylece anlamlı olmaktadır. Bu âlemin dışındaki yaratmaları yine Allah bilir.

İnsanın diğer varlıklardan farkı Secde Suresi'nin 7-9. ayetlerinde ortaya çıkmaktadır:

"O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun zürriyetinin, dayanıksız bir suyun özünden türetmiştir. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"

İnsana zamanı kavrayacak bir akıl ve ruh verilmiştir. İnsana akıl yetisi verilmiştir. Fakat o belli bir çağda ancak zamanı tam olarak kavrayacak yetkinliğe ulaşmaktadır. Fakat insan bütün hayatında etkin olan Rabbine karşı düşman da kesilebi-

⁹² (75) Kıyame/37-39.

⁹³ (71) Nuh/14.

⁹⁴ (22) Hacc/66; 23/15-16.

⁹⁵ (55) Rahman/14, (bkz. 15/26).

⁹⁶ (16)Nahl/4.

⁹⁷ (16)Nahl/78.

⁹⁸ (Ayrıca bkz. 40/67; 23/12-14; 30/54; 39/6; 16/70; 36/68; 80/18).

lir. "Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve "şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor. Deki: onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir"⁹⁹.

B.3. Kur'an'da Tarihsel Zaman

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'i tarihî bir kitap olarak göremeyiz. Tarihsel zaman ile kastedilen, Cahiliye Arap toplumuna inen Kur'an-ı Kerim'in defalarca sözkonusu ettiği ibret alınması gereken kıssalar, yani geçmiş zaman ve gelecek zamanda başa gelebileceklerin hatırlatılmasıdır. Böylece yaşanan şimdi'lerin hepsinde sorumlulukların bilincinde olma şansımız çoğalacaktır. Kur'an-ı Kerim, tarih kitabı değildir fakat, bu gerçek Kur'an'ın, muhatap aldığı kesimi, tarihi kurma ve yaşama bilincini vermesini engellemez. Yani Kur'an'ın bize mesajı şudur: "Geçmişi bilin, ibret alın, geleceğin muhtemel iyi ve kötü yönlerini size haber veriyorum, yaşadığımız zaman içinde- doğumdan belirlenmiş ecele kadar olan zamanda davranışlarınızı düzenleyin"

B.3.1. Kur'an'da Geçmiş

"Geçmiş asla ölü değildir, hatta geçmiş bile değildir" Faulkner'in bu sözü, bize çok önemli ipuçları vermektedir. Aynı şekilde Kur'an ayetleri de bize geçmişin büyük önemi haiz olduğunu sık sık hatırlatır. İman etmenin şartlarından birisi Hz.Peygamberce inen Kur'an yanında Kur'an'ın tasdik ettiği Allah'ın daha önce indirdiğine inanmaktır.¹⁰⁰

Hz.Muhammed'in Allah'ın vahyini insanlara tebliğinde en büyük destek geçmiş peygamberlerin başlarından geçenlerdir.

"Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi: müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir"¹⁰¹.

Hz.Muhammed'den önceki peygamberler geldikleri kavmi Allah'ın kendilerine indirdiği doğrulara çağırılmışlardı. Peygamberlerden Hz.Nuh ve kavmiyle arasındaki konuşmalardan Hûd Suresi'nin 25-28. ayetlerinde bahsedilmektedir: "Andolsun, biz Nuh'u kavmine elçi gönderdik. Onlara: "Ben (dedi), sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına tapmayın' Ben, size (gelecek) elem verici bir günün azabından korkuyorum"¹⁰².

Nuh kıssası'ndan sonra Kur'an en eski Arap milleti olan Ad kavmi'nin helakeleri konusunda önemli yorumlar getirmektedir¹⁰³. Kur'an'ın zikrettiği diğer Arap

⁹⁹ (36) Yâsin/77-79.

¹⁰⁰ bkz. 2/4; 46/12; 35/3; 43/45.

¹⁰¹ (11) Hûd/120.

¹⁰² (11) Hûd/25-26.

¹⁰³ Sıddikî, Mazharuddin, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, Çev. Süleyman Kalkan, Pınar Yay. İst. 1982. s. 79, (bkz. 11/50-60).

kavmi Semûdlular'dır. Semûd kavmine de aynı Ad kavmine gönderilen Hz.Hûd gibi, Salih peygamber gönderilmiştir¹⁰⁴. Daha sonra Hz.Lût ve kavminden lir.¹⁰⁵Kur'an'ın ele aldığı bir başka Arap milleti de kendilerine Şuayb peygamberin gönderildiği Medyenliler'dir¹⁰⁶. Burada bütün kıssalara değinilmeyecektir. Fakat onlar, Allah'ın özellikle dikkat çekmek istediği hususları içlerinde barındırmaktadırlar.

"(Ey Muhammed!) Biz sana bu Kuran'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin"¹⁰⁷.

"(Ey Muhammed!) İşte bu, (halkı helak olmuş) memleketlerin haberlerindedir. Biz onu sana anlatıyoruz; onlardan (bugüne kadar izleri) kalan da vardır, biçilmiş (gibi yok olan) da vardır"¹⁰⁸.

Kur'an'daki kıssalar, şüphesiz ki, akıl sahiplerinin nazarına hitap etmektedir. Kur'an muhatabına, şimdi'de ve gelecekteki hayatlarında bir dinamizme, değişikliğe götürecek kıssaları anlatmakta ve sık sık onları hatırlatmaktadır.

"Andolsun onların (geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'an) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o kendinden öncekileri tasdik eden, herşeyi açıklayan (bir kitaptır); İman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir"¹⁰⁹.

Böylece geçmişte iki güç vardır. Peygamberler ve kavimleri. Peygamberler, iyiliği emrederken, kavimlerin sayıca çok olan tarafı peygamberlerin getirdiklerine "öncekilerin masalları" demişlerdir¹¹⁰. Alay etmişlerdir: "Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, bu yüzden onlarla alay edenleri alay ettikleri şey (azap) kuşatıvermişti"¹¹¹.

Aynı hatalara düşen Hz. Muhammed muhatabı Arap toplumu da geçmişi iyiyle kötüsüyle eleştirebilme gücüne sahip değildir. Onlar, Hz.Peygamber'in getirdiğine "öncekilerin masalları" derken kendilerine babalarından kalan bilgileri yüceltmişlerdir.

¹⁰⁴ a.g.e., s. 81, (bkz. 11/61-68).

¹⁰⁵ 11/77-83, (kıssalarla ilgili olarak bkz. (37) Saffat/74-147).

¹⁰⁶ a.g.e., s. 84, (bkz. 11/84-95).

¹⁰⁷ (12) Yusuf/3.

¹⁰⁸ (11)Hûd/100.

¹⁰⁹ (12) Yusuf/111.

¹¹⁰ bkz. 46/17; 27/67-68.

¹¹¹ (6) En'am/10, (ayrıca bkz. 21/41; 65/8; 13/30, 38, 42; 16/63; 35/25; 44/6-8, 21-22; 38/12-14; 30/47).

"Onlara (müşriklere) Allah'ın indirdiğine uyun denildiği zaman onlar "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" dediler. Ya ataları bir Şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseleler!"¹¹².

"Kuşkusuz onlar atalarını delâlette buldular da peşlerinden koşup gittiler. Andolsun ki, onlardan önce eski milletlerin çoğu delâlete düştü. Kuşkusuz, biz onlara uyarıcılar göndermiştik. Uyarılanların âkibetinin ne olduğuna bir bak! Allah'ın ihlâslı kulları müstesna"¹¹³.

Ra'd (13) Suresi'nin 6. ayetinde müşrikler hakkında Şöyle buyurulmaktadır:

"(Müşrikler) Senden iyilikten önce kötülüğu çabucak istiyorlar. Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir"¹¹⁴.

Müşriklere özellikle gezmeleri ve görmeleri söylenir:

"Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!"¹¹⁵.

"Halen yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helak edişimiz onları doğru yola sevk etmedi mi? Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?"¹¹⁶.

"Eğer (size tebliğ edileni) yalan sayarsanız, bilin ki, sizden önceki bir çok milletler de (kendilerine tebliğ edileni) yalan saymışlardır. Peygambere düşen yalnız açık bir tebliğdir"¹¹⁷.

"Onlar kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların (acıklı) günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar?"¹¹⁸.

"Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz gökten üzerlerine bol bol yağmurlar indirip evlerinin altından ırmaklar akıttığımız nice nesiller helak ettik. Biz onları günahları sebebiyle helak ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık"¹¹⁹.

Musibetler de geçmişte yapılan hatalar da etkili olabilmektedir. "Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla beraber) Allah çoğunu affeder"¹²⁰. Özellikle toplumların helaklerinde onların tavırları çok etkilidir. Müminun Suresi'nin 43. ayetinde bahsedilen eceli etkileyen bu tavırlar olsa gerektir:

¹¹² (2) Bakara/170, (ayrıca bkz. 5/104; 31/21; 21/53-54; 6/11; 36/6; 43/23-25).

¹¹³ (37) Saffat/69-74.

¹¹⁴ bkz. 54/51; 15/13.

¹¹⁵ (16) Nahl/36; 27/69.

¹¹⁶ (32) Secde/26, (bkz. 47/10; 35/44; 46/27; 30/9, 42; 40/21, 82; 20/128; 22/46; 36/31).

¹¹⁷ (29)Ankebut/18.

¹¹⁸ (10) Yunus/102.

¹¹⁹ (6) En'am/6, (bkz. 25/37-39; 6/42-45; 23/30-42; 16/26; 43/23-25; 18/59; 19/74, 98; 21/11; 22/45, 48; 46/18; 7/4, 96-101; 10/13).

¹²⁰ (42) şûra/30.

"Hiçbir ümmet, ecelini ne öne alabilir, ne de erteleyebilir! Toplumların yaşama sınırını çizen o toplumda yaşayan fertlerdir. Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirenceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez. Allah bir topluma kötülük diledi mi, artık onun için geri çevrilme diye bir şey yoktur"¹²¹.

İşte Hz.Muhammed'den önce geçmiş milletlerdeki fertlerin topluca helakinde rol oynayan unsur, onların Allah'ı ve elçilerini tanımamalarıdır. Müşrikler bu haberlerle uyarılmaktadır:

"(Resulüm!) Eğer onlar (inkarcılar) seni yalanlıyorsa (şunu bil ki) onlardan önce Nuh'un kavmi, Ad, Semûd, İbrahim'in kavmi. Lût'un kavmi ve Medyen halkı da (peygamberlerini) yalanladılar. Musa da yalanlanmıştı. İşte ben o kâfirlere süre tanıdım. Sonra onları yakaladım. Nasıl oldu benim onları reddim (cezalandırmam!)"¹²².

Allah, Kur'an-ı Kerim'de özellikle iki prototipi öne çıkarmaktadır. Allah'a karşı büyüklük taslayan Firavun ve Allah'a yönelen Hz.İbrahim. Bu bağlamda inanç ve eylemde öne çıkan geçmişteki bu örnekleri ve mirası değerlendirmeden hareket etmek, bu dünya hayatında yani şimdilerde yaşarken tarih bilincine sahip olamama sonucunu getirecektir. Firavun, bizim için bir ibrettir:

"Onları (Firavun ve kavmi), sonradan gelenlerin geçmişi ve bir ibret örneği kıldık"¹²³

Hız.İbrahim de geçmişte doğruyu arayanlar için bir örneklik teşkil etmektedir:

"(İbrahim) Ben, yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, beni doğru yola ileticektir, dedi. Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar (onun dinine) dönsünler"¹²⁴.

B.3.2. Kur'an'da Gelecek

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarın ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah yaptıklarınızdan haberdardır"¹²⁵.

Kur'an-ı Kerim'de insanoğluna yarın, yani gelecekte iyi ya da kötü davranışlarına karşılık olarak nelerle karşılaşacağı açıkça anlatılmıştır:

"Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten (o vakit) biz mi yeniden yaratılacağız?" derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler. O günahkârların Rableri huzurunda başlarını öne eğecekleri "Rabbimiz! Gördük, duy-

¹²¹ (13)Ra'd/11.

¹²² (22) Hacc/42-44, (bkz. 35/4, 25).

(8) Enfâl/52, (bkz. 43/56; 44/28-29).

(43) Zuhruff/27,28.

(59)Haşr/18.

¹²³(8) Enfâl/52, (bkz. 43/56; 44/28-29).

¹²⁴ (43) Zuhruff/27, 28.

¹²⁵ (59)Haşr/18.

duk, Şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı bir görsen! (O gün onlara Şöyle diyeceğiz.) Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını Şimdi tadın bakalım! Doğrusu biz de sizi unuttuk; yaptıklarınızdan ötürü ebedi azabı tadın"¹²⁶.

Gelecek için Hz. İbrahim'in duası ise Őöyledir: "Bana sonra gelecekler içinde iyilikle anılmak nasip eyle!. Beni, Naim Cennetinin varislerinden kıl. İnsanların dirilecekleri gün, beni mahcup etme"¹²⁷.

İnananların korktuğu, kâfir ve müşriklerin inkâr ettikleri gün Őöyledir: "Artık sur'a üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpıŐla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün olacak olur (kıyamet kopar). Gök yarılr ve o gün o, çökmeye yüz tutar. Melekler onun etrafındadır. O gün Rabbinin arŐını bunların da üstünde sekiz melek yüklenir"¹²⁸.

Gelecekle ilgili durumları Hz. İbrahim'in yaptığı gibi dua etmek ve bunun yanında fiillerimizi seçerken geleceği dikkate almakla deđiŐtirebiliriz.

"İŞte bu (kıyamet günündeki azap), önceden yapıp ettiklerin yüzündendir, denilir. Elbette Allah, kullarına haksızlık edici değildir"¹²⁹.

Ahiret azabından korkanlar için kıyamet günü ile ilgili haberlerin bir ibret değeridir. "O gün bütün insanların biraraya toplandığı bir gündür ve o gün (bütün mahlûkatın) hazır bulunduğu bir gündür. Biz onu (kıyamet gününü) sadece sayılı bir müddete kadar bekletiriz"¹³⁰.

Kıyamet gününü düşünerek hayatın düzenlenmesi, Kur'an-ı Kerim'in amaçlarındadır. O günü düşünmek için gerekli bütün bilgiler Kur'an'da mevcuttur.

"Her Şeyi altüst eden o büyük felaket geldiği vakit, insanın yapıp ettiklerini hatırlayacağı gün ve görene cehennem açık bir Şekilde gösterildiği zaman; azana ve dünya hayatını tercih edene, Şüphesiz cehennem tek barınaktır"¹³¹.

"Ey ayetlerimize inanan ve müslüman kullarım! Bugün (kıyamet günü) size korku yoktur. Sizler üzmeyeceksiniz de. Siz ve eŐleriniz ağırlanmış olarak cennete giriniz ve kendilerine siz orada ebedi kalacaksınız, işte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur"¹³².

Böylece herkes geçmişte ne yapmışsa ahirette de onu bulacaktır¹³³. Ahiret gününde hiç kimse başkası için bir borç veremez, yani yardım edemez¹³⁴. Hayırda önde

¹²⁶ (32) Secde/10, (bkz. 45/27-34; 39/24).

¹²⁷ 29)Şuarâ/84,85, 87.

¹²⁸ (69) Hakka/13-17, (ayrıca bkz. 50/29).

¹²⁹ (22) Hacc/10, (ayrıca bkz. 76/7; 29/55).

¹³⁰ (11)Hûd/103-104.

¹³¹ (79) Naziât/34-39, (bkz. 82/1-5).

¹³² (43) Zuhruf/68-72, (bkz. 23/101-103).

¹³³ (10) Yunus/30.

olanlar, ecirde de önde olacaktır. Bu dünya hayatı boyunca gelip geçenlerden hayrı tercih eden insanlardır¹³⁵. "Hem öncekiler, hem sonrakiler belli bir günün belli vak-tinde mutlaka toplanacaklardır"¹³⁶.

İşte bugüne ceza günü, hesap günü, ahiret günü gibi isimler verilmektedir. Dünya hayatının sonunda bu gün gerçekleşecektir.¹³⁷

Kur'an'da ilk insan olarak anlatılan kişiler için, ebedî olmak amacıyla Allah'ın yasakladığı ağaca yaklaştıkları anlatılmaktadır.¹³⁸ İnsanın sonsuzluk arzusu'na sahip olduğu gerçeği'ne böylece vurgu yapılmıştır. Allah insana verdiği bu arzuyu cevaplandıracağını söylemektedir. Sonsuzluk arzusunun nasıl gerçekleşeceğini insan belirleyecektir. Bu konuda iki seçenek vardır. Cennet ve cehennem. İyilik yapanlar, cennete, kötülük yapanlar, cehenneme gönderilecektir. Müminler, cennette ebedî kalacaklardır.

"Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir toz (kara leke) bulaşır ne de bir horluk (gelir). İşte onlar cennet ehlidirler. Ve onlar orada ebedî kalacaklardır"¹³⁹.

Kâfirler cehennemde ebedî kalacaklardır. "Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezası misli ileler. Onları zillet kaplayacaktır. Onları Allah'a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennem ehlidirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır"¹⁴⁰.

Böylece Kur'an'da insana anlatılan gelecek budur: Kıyamet günü: Hesap günü, Cennet, Cehennem ve sonsuzluk bu geleceğin parçalarıdır.

B.3.3. Kur'an'da Şimdi

"Şimdiki an, gerçeğe mührünü basan zaman dilimidir. Varlığımız kendi bilincine ancak şimdiki an içinde varabilir. Yani gerçekliğin duyulduğu tek alan şimdiki andır"¹⁴¹. Dünya hayatı bizim kendimizi ortaya koyduğumuz bir şimdiki andır Fakat geçici ve sonludur, başka bir hayata bağımlıdır. Yine de gerçektir. Kur'an'a göre, ahiret hayatının yanında, dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir. Kur'an-ı Kerim dünya hayatını misallerle çok güzel anlatır. Şöyle ki:

"Bilin ki, dünya hayatı, ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir

¹³⁴ (2) Bakara/48, (bkz. 9/94).

¹³⁵ (56) Vakıa/10-14.

¹³⁶ 56/49-50.

¹³⁷ (bkz. 14/42, 48;82/17-19).

¹³⁸ (7) A'raf/19-22.

¹³⁹ (10) Yunus/26, (ayrıca bkz. 64/9; 2/25; 7/43; 56/10-14; 13/22-24; 50/34; 51/15-16).

¹⁴⁰ (10) Yunus/27, (bkz. 64/10; 74/33-37; 46/20; 21/39-40; 23/65-68; 79/37-39).

¹⁴¹ Cogito dergisi, Zaman. 12'ye 1 var, s. 11. Yıl: 1997. YKY. 2. Baskı, İst.1998. s. 59.

ki, bitirdiği ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çerçöp olur. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten ibarettir"¹⁴².

Dünya hayatının başlangıcı için ise şöyle buyrulur: "Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik"¹⁴³. Ve sonu da ölümdür:

"Her canlı ölümü tadacaktır... Bu dünya hayatı ise aldatma metaından başka bir şey değildir"¹⁴⁴.

"Müttaki olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdirmiyor musunuz?"¹⁴⁵.

Böylece dünya hayatı, gelecekte yaşayacağımız ahiret yurdu için bir hazırlık konumundadır. Dünya hayatındaki iyi veya kötü fiillerimiz, geleceğimizi etkileyecektir.

"Biz onları (kullarımız İbrahim, İşhak ve Yakub'u) özellikle ahiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık. İsmail, Elyesa'yı, Zülkifl i de an. Hepsi iyilerdendir. İşte bu bir hatırlatmadır. Doğrusu Allah'a karşı gelmekten sakınanlara güzel bir gelecek vardır"¹⁴⁶. "Ama azgınlara kötü bir gelecek vardır"¹⁴⁷. "O gün (hesap günü) hiçbir kimse en ufak bir haksızlığa uğramaz. Siz orada ancak yaptıklarınızın karşılığını alırsınız"¹⁴⁸.

Ahzab Suresi'nin 29 ayetinde ise şöyle buyurulmaktadır: "Eğer Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki. Allah katında, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükafaat vardır". Yine Ahzab Suresi'nin 57. ayetinde şöyle buyrulur: "Allah ve Resulünü incitenlere Allah, dünyada ve ahirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır".

İnsan çalışmalarında asıl olan, şimdiki andır. Geçmişteki şimdiye dönemeyeceğimiz, gelecekteki şimdikiyi de daha yaşamadığımıza göre ancak şimdideki şimdide bir şeyler yapabiliriz. Geçmişteki şimdiye dönme isteği Kur'an'da şöyle dile getirilmektedir:

"Kişinin keşke benim için bir kez dönmeye imkân bulunsa da iyilerden olsam! diyeceği günden sakının. Hayır (dönemeyeceksin)!"¹⁴⁹.

Artık hesap gününde gen dönülemez. Çünkü dünya hayatı şimdisinde (yani daha önce) Allah, ileride sorumlu tutulacağımız Kur'an'ı göndermiştir:

¹⁴² (57) Hadid/20, (bkz. 10/24).

¹⁴³ (2) Bakara/36, (bkz. 7/24).

¹⁴⁴ (3)AI-iimran/185.

¹⁴⁵ (6) En'am/32, (bkz. 29/64).

¹⁴⁶ (38) Sa'd/46-49.

¹⁴⁷ (38)/55.

¹⁴⁸ (36) Yâsin/54.

¹⁴⁹ (39) Zümer/57-59(bkz. 25/27; 26/102; 10/90-92; 40/85; 32/28-29; 34/52-53).

"Peygamberin söyledikleri ancak diri olanları uyarsın ve kâfirler cezayı hak etsinler diye Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır"¹⁵⁰.

Böylece "kendilerine kitap geldiğinde O'nu inkâr edenler (şüphesiz bunun sonucuna katlanacaklardır). Halbuki o, eşsiz bir kitaptır"¹⁵¹. Ve Kuran bütün insanlığa bir açıklamadır: takva sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür¹⁵².

"Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'an'a) tabî olun"¹⁵³.

İnsanın bilmesi gereken bir gerçek varsa o da kendi çalışmasından başka bir şey olmadığıdır¹⁵⁴. Ve çalışması da karşılığını alacaktır. Karşılığı dünyada isteyene dünyada, ahirette isteyene de ahirette verilecektir.

Böylece şimdi'de sorumluluklarına sahip çıkanlar memnun olacaklardır. Şimdi'de yaşamak, sorumluluklarının bilincinde olmak demektir. Bu sorumluluk, Kur'an'a göre şöyle yerine getirilebilir: "Allah'ın sana verdiği (Onun yolunda harçayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez"¹⁵⁵. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır¹⁵⁶.

Müzzemmil Suresi'nin 20. ayetinde ise şöyle buyrulur: "Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. "Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir"¹⁵⁷. Böyle olduğu için de "kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir"¹⁵⁸. O halde "Boş kaldın mı hemen başka işe yönel ve yalnız Rabbine yönel"¹⁵⁹ emri dünya hayatının temelinde olması gereken bir prensiptir. Çünkü ne kadar iyi iş yapılırsa onunla karşılaşılacaktır.

Şimdiki an içinde yöneldiğimiz iyilikler, geçmişi de örtmektedir. "Böylece Allah onların (doğruyu getirip tasdik edenlerin) geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeline denk olarak mükâfatlarını verecektir"¹⁶⁰.

¹⁵⁰ (36) Yâsin/69-70, (bkz. 43/44).

¹⁵¹ (41)Fussilet/41.

¹⁵² (3) Al-i İmran/138.

¹⁵³ (39) Zümer/55.

¹⁵⁴ (53)Necm/39-41.

¹⁵⁵ (28) Kasas/77.

¹⁵⁶ 39/10, 70.

¹⁵⁷ (52) Tur/21.

¹⁵⁸ (41) Fussilet/46.

¹⁵⁹ (94) İnşirah/7-8.

¹⁶⁰ (39) Zümer/35.

"İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan vazgeçerlerse), geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle. Yok, geri dönerlerse kendilerinden öncekilerin hali gözlerinin önündedir"¹⁶¹

Sonuç olarak, zaman bir medeniyetin kurulması için öncelikle incelenmesi ve bilinmesi gereken kavramlardan biridir. Bu çalışma zaman ile ilgili ne ilk ne de sondur.

Zaman kavramı daha çok fizikte ve felsefede işlenmektedir. Fakat diğer bütün alanlarda da önemli bir yere sahiptir. Böylece bilimsel açıdan tek bir zaman anlayışını benimsemek, hem ilgili bilimlerin çokluğu hem de zaman ne ilgili çalışmaların son bulmamasından dolayı güçleşmektedir. Buna rağmen konumuzun Kur'an-ı Kerim ile sınırlı olmasından dolayı tek bir zaman anlayışını benimsememiz şart değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de zamanla ilgili çok farklı kelimeler geçmektedir.

Bu çalışmada Kuran'daki zaman kavramı nesnel zaman, ilahi zaman ve tarihsel zaman olarak incelenmiştir. Ayrıca bilimsel ve felsefi yeni bilgiler ışığında Kur'an-ı Kerim'in tekrar okunması hepimiz için tarihi bir görev olsa gerektir. Medenileşme yolunda Kuran'da zaman kavramı anlaşılması gereken bir konudur.

Kuran'da özellikle tarihsel zaman üzerinde çok durulmuştur. Böylece Kur'an'da geçmiş zamana ibret açısından bakılması istenmektedir. Gelecek zaman, hesap ve sonsuzluğun olduğu ve ümitle karşılanması gereken bir boyuttur. Fakat Kuran özellikle şimdiki zamanda yaşamakta olan akıl sahiplerine hitap etmektedir. Bu bağlamda şimdiki zamanda öne çıkan insanı sorumluluk ve özgürlük sahibi kılma amaçlı emirlerdir.

¹⁶¹ (8) Enfal/38.